

Отже, поєднання природного з потойбічним переводить твори Г.Пагутяк у філософсько-етичну площину. На основі народних вірувань письменниця створила якісно нову, повноцінну, багатогранну авторську міфологію про опирів, основними рисами якої є невелика кількість сцен фізичного насилля, відсутність сексуальної складової в образі опира, нівеляція естетичних категорій жахливого й потворного, готична атмосфера тривожного очікування й таємниці. Образ українського вампіра поєднує у собі риси психологічного й героїчного типу, чим відрізняється від класичної стокерівської моделі: у прозі Г.Пагутяк люди є носіями деструкції та розбрату, а опирі – прадавньої общинної єдності та захисники Закону. Через зіставлення мікросоціуму опирів і соціуму людей письменниця порушує проблеми збереження моральних і духовних цінностей, особистої та колективної відповідальності перед природою, суспільством та історією.

1. *Войтович В.* Українська міфологія. – К.: Либідь, 2005. – 664 с. 2. *Голобородько Я.* Фантомні топоси Галини Пагутяк // Голобородько Я. Елізіум. Інкорпорація стратогем. – Харків: Фоліо, 2009. – С.116–135. 3. *Гундорова Т.* Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. – 264 с. 4. *Лозко Г.* Українське язичництво. – К.: Укр. центр духов. к-ри, 1994. – 92 с. 5. *Пагутяк Г.* Захід сонця в Урожі. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 368 с. 6. *Пагутяк Г.* Слуга з Доброміля. – Львів: ЛА «Піраміда», 2012. – 200 с. 7. *Пагутяк Г.* Уріж та його духи. – Львів: ЛА «Піраміда», 2012. – 120 с. 8. *Пагутяк Г.* Урізька готика. – К.: ПП «Дуліби», 2009. – 352 с. 9. *Ткачик Н.* Міфологічна парадигма внутрішнього світу повісті Галини Пагутяк «Захід сонця в Урожі» // Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність / Укл. І.Папуша // *Studia methodologica*. – Вип. 25. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – С. 188–193. 10. *Фетісова О.* Міфопоетика як засіб інтерпретації літературних творів (на прикладі жіночої прози кінця ХХ століття) // Вісник ЛНУ ім. Т.Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ: ЛНУ, 2011. – Вип. 3 (214), Ч. III. – С. 205–210. 11. *Хобзей Н.* Гуцульська міфологія. Етнолінгвістичний словник; НАН України, Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича. – Львів: [б.в.], 2002. – 216 с. 12. *Carroll N.* The Philosophy of Horror or Paradoxes of the Heart. – NY: Routledge, 1990. – xii+256 p. 13. *Demons of the Body and Mind: Essays on Disability in Gothic Literature* / [Ed. by Ruth Bienstock Anolik]. – Jefferson, NC: McFarland & Company, 2010. – x+234 p. 14. *Gibson M.* Dracula and the Eastern Question: British and French Vampire Narratives of the Nineteenth-Century Near East. – L.: Palgrave Macmillan, 2006. – viii+232 p. 15. *Houston Gail Turley.* From Dickens to Dracula: Gothic, Economics, and Victorian Fiction. – Cambridge: CUP, 2005. – xvi+170 p. 16. *Punter D.* The Gothic / [D.Punter, G.Byron]. – Oxford: Blackwell, 2004. – xx+315 p. 17. *Warwick A.* Victorian Gothic // *The Routledge Companion to Gothic* / [Ed. by C.Spooner, E.McEvoy]. – L.: Routledge, 2007. – Pp. 29–37. 18. *Wolf L.* Introduction // *Blood Thirst: 100 Years of Vampire Fiction* / [ed., introd. by L.Wolf]. – Oxford: OUP, 1997. – Pp. 1–10.

*Юлія Горостоватова,
аспірантка*

МОТИВ ЗУСТРІЧІ У ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНАХ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

У статті розглядається хронотоп зустрічі як важливий елемент художньої структури детективних романів Володимира Винниченка, простежуються його особливості, зв'язок з жанрово-стильовою манерою письменника.

Ключові слова: мотив, хронотоп, детективний, авантюрний, сюжет.

В статье рассматривается хронотоп встречи как важный элемент художественной структуры детективных романов Владимира Винниченко, прослеживаются его особенности, связь с жанрово-стилевой манерой писателя.

Ключевые слова: мотив, хронотоп, детективный, авантюрный сюжет.

The article is focused on the chronotop of the meeting as an important element of the structure of Volodymyr Vynnychenko's detective novels, its peculiarities, connection with writer's genre and style manner of creative works.

Keywords: motive, chronotop, detective, adventurous, plot.

У сучасному літературознавстві існує багато підходів до визначення поняття «мотив», що призводить до «розмивання» його змісту. Детальну характеристику й аналіз окремих мотивів у творчості різних авторів подано у численних наукових працях [1, 2, 4, 12].

Письменник мислить мотивами, вважав О. Веселовський. Комбінація мотивів становить собою сюжет, в якому кожен мотив може відігравати основну, другорядну, епізодичну роль. Мотиви можуть бути сюжетні, описові, ліричні, інтертекстуальні (які саме і визнає О.Веселовський), внутрішньо текстові [4, 233]. Варіантів мотиву може бути декілька, тому периферія його семантики набуває дещо абстрактного характеру, проте загальновизнаним показником будь-якого мотиву є його повторюваність, про що пише Б. Гаспаров: «...єдине, що визначає мотив, – це його репродукція у тексті. Він формується безпосередньо у розгортанні структури і через структуру» [4, 233]. В оповіді мотив вивершується у фабульну дію, починає взаємодіяти з системою персонажів, що знаходить своє втілення у формуванні події, яка і є реалізацією мотиву у творі. Попри все розмаїття характеристик мотиву, цей термін і досі чітко не окреслений. Що ж таке мотив?

За «Літературознавчою енциклопедією термінів і понять» під редакцією О. Ніколюкіна мотив – це «найпростіша оповідна одиниця» і «певний ступінь художнього абстрагування від конкретного змісту твору, що закріплений у найпростішій словесній формулі» [7, 594]. У «Літературознавчому енциклопедичному словнику» мотивом називається «стійкий формально-змістовий компонент літературного тексту, пов'язаний зі світом авторських думок і почуттів» [8, 230]. «Мотив – це абстрагований від конкретних деталей, виражений у найпростішій словесній формулі схематичний виклад елементів змісту, що формують фабулу(сюжет)», – зазначено у «Літературознавчій енциклопедії» Ю. Коваліва [10, 78]. Для епічних і ліричних творів характерні універсальні, повторювані, оціночні мотиви. Домінантними ознаками мотиву вважаються його зв'язок з сюжетом і темою як моментами повторюваності, стійкості, універсальності.

На думку І. Силантьєва, одним із найбільш репрезентативних у плані онтології і функціонування є мотив зустрічі. Дослідник називає цей мотив одним з найбільш частотних й естетично значимих у фольклорі й літературі.

М. Бахтін уважав мотив зустрічі «найважливішим мотивом», простежуючи його валентність, сполучуваність з іншими мотивами у творі,

зазначаючи, що «відокремлений, мотив зустрічі неможливий, він завжди входить як складовий елемент у сюжет і в конкретну єдність цілого твору...»[2, 247]. При чому, мотив зустрічі, за М.Бахтіним, включений у хронотоп авантюрного часу, і це дає підстави для аналізу проблеми функціонування мотиву зустрічі в авантюрно-пригодницьких детективних романах В. Винниченка.

Протягом тривалого часу феномен Володимира Винниченка-митця та його роль у філософському, історичному, політичному та літературному процесі замовчували або інтерпретували суб'єктивно. Творчість письменника неодноразово заборонялася, піддавалася нищівній критиці, самого Винниченка звинувачували у наслідуванні західноєвропейських метрів філософії, літератури тощо. В цьому плані особливо складним був останній період літературної діяльності митця, який став одночасно синтезом і підсумком його життєвих, історіософських, політичних, літературних пошуків, вираженням морального і творчого кредо. Перебуваючи в примусовій еміграції, письменник-громадянин пам'ятав про свій обов'язок перед народом; з-під його гострого пера виходять твори, які пізніше будуть умовно об'єднані в «муженський цикл» – за назвою французької провінції, де знайшов останній притулок Винниченко з дружиною Розалією Лівшиць. Саме твори «муженського циклу» останнім часом привертають усе більшу увагу дослідників, навколо них відбуваються дискусії вчених, виникають суперечки, постають проблеми, які потребують дослідження і вирішення.

Серед ґрунтовних праць, присвячених вивченню прози Винниченка в різних аспектах, можна назвати монографії Галини Баран, О. Брайка, Тамари Гундорової, В. Панченка, Я. Поліщука, Галини Сиваченко. У зазначених роботах досліджується жанрова, міфопоетична, філософсько-ідейна специфіка романів українського письменника, здійснено їх компаративний аналіз. Зокрема у монографіях Галини Баран і Галини Сиваченко окреслено окремі мотиви і їх роль у романістиці митця. Це мотиви гри, смерті, пошуків втраченого раю тощо. На нашу думку, цікавим і актуальним є аналіз детективної романістики Винниченка останнього періоду з точки зору функціонування у ній мотиву зустрічі, який мало досліджений у пізній прозі письменника, зокрема у детективних романах «Поклади золота» та «Лепрозорій».

Актуальність теми зумовлена малодослідженістю зазначених Винниченкових романів з позиції функціонування у них мотиву зустрічі, а також спробою системного підходу до його розгляду на різних рівнях і у взаємозв'язку з іншими мотивами у творах письменника.

Одним із жанрових визначень детективних романів «Сонячна машина» і «Покладів золота» є «роман авантюрний» [9,17]. Галина Сиваченко зауважує зближення «Сонячної машини» з «принципами побудови, типовими для романтично-тривіальної епіки, для авантюрно-пригодницького жанру» [11, 60], а «Поклади золота» називає детективним, а точніше – авантюрно-детективним твором [11, 115]. Галина Баран звертає увагу на те, що «Сонячна машина» «за жанровими ознаками перегукується з... авантюрно-пригодницьким ... та детективним романами» [1, 10], що також стосується й інших романів

«муженського циклу». Така жанрова специфіка детективних романів Винниченка, а також включеність мотиву зустрічі в хронотоп авантюрного часу дають підставу для розгляду мотиву зустрічі як важливого елементу сюжету не тільки у «Сонячній машині» і «Новій заповіді», а також у «Покладах золота» і «Лепрозорії», адже в кожному з цих романів діє авантюрний хронотоп.

Роман «Поклади золота» починається зі сцени зустрічі героїв Наума Абрамовича Фінкеля і Прокопа Панасовича Крука у кав'ярні. Цей епізод і є зав'язкою твору: «Наум Абрамович, прижмуривши пташині круглі очі й наблизивши свого карлючкуватого носа до широченного скла каварні, пильно дивиться на вулицю...

А Крука все не видно. Прокіп Панасович Крук зволять запізнюватися. Вони мають побачення з якимсь собі там Наумом Фінкелем, чого їм поспішати?

Що той самий Наум Фінкель був колись відомим адвокатом, ...– це було колись, у якомусь іншому світі. І що той самий Прокіп Панасович Крук був тоді маленьким банківським службовцем і що був час, коли він принижено сидів у кабінеті Фінкеля, благаючи взяти в оборону його...» [6, 3-5].

З цієї сцени починається чітке розмежування часу на внутрішній і зовнішній. При цьому зовнішній подається крізь призму внутрішнього: про всі події «колись» і «тепер» ми дізнаємось через розповідача, який є ніби спостерігачем, третім присутнім на зустрічі. Саме свідомість цього «третього» – джерело інформації й оцінки подій, виразник ставлення до героїв, а головне – точка відліку при розгляді часу і простору, який у творі представлений «низом»(мотив інфернального простору): «дно канала», «пускає з руки», «на підлозі». Мотив зустрічі у Винниченка тісно пов'язаний з мотивом гри – гри словами, мімікою, жестами, гри долі, яка «колись» була прихильна до Фінкеля, а «тепер» – до Крука. Гра словами, мімікою обличчя – це гра масками, які одягнув на героїв час. Спостерігаючи за цією грою, розповідач не втримується від опису деталей, які дозволяють читачеві відчувати плин авантюрного часу у романі: у «Покладах золота» зовнішній час «штучно» уповільнений, що передається за допомогою слів «обережно», «шанобливо», а час внутрішній – це час пришвидшений, час свідомості, у просторі якої героям доводиться обмірковувати, виважувати свої дії, вчинки, рухи, продумувати правила гри.

Промовистою є і зовнішність героїв, яка несе в собі певну авторську оцінку: «пташині круглі очі й карлючкуватий ніс» Фінкеля, «буре в ластовинні чоло, товсті, трошки гидливо стиснені губи» Крука.

Тісно пов'язаний з мотивом зустрічі мотив впізнавання-невпізнавання, який у Винниченка допомагає увиразнити подію, додати динаміки у сюжет: час конкретизується, і цьому допомагають портретні деталі, опис рухів, які, спрямовані в певному напрямку, увиразнюють простір.

Авантюрно-пригодницькі детективи Винниченка насичені багатьма такими зустрічами, що зумовлено специфікою авантюрного часу, який діє у романах: саме для такого часу хронотоп зустрічі є лейтмотивом, адже без низки зустрічей не відбулось би знайомств героїв, зіткнень, конфліктів, пошуків, розслідувань тощо. Йдеться про зустрічі Фінкеля, Мика і Лесі, Терниченка з

Круком, Лесі з Сонею, зустрічі у пансіоні. Кожна наступна зустріч героїв ніби нанизується на попередню, надає творові вибуховості, загадковості, створює тло, перетворюється на рефрен, без якого немислима структура оповіді.

У «Лепрозорії» зустріч головної героїні Івонни Вольвен і професора Матура на вокзалі – воля випадку – є елементом експозиції. Наступна – відбувається незабаром у вагоні потягу. Надалі рефрен зустрічей пронизує увесь твір. Зустрічі з Нуасаком, Дюртеєм, Подгорською, Пужеролями, Курочкою становлять зовнішні хронотопи, кожен з яких включає у себе і хронотопи внутрішні: зіткнення поглядів Івонни й Матура, Івонни й Бернара, Івонни й інших персонажів.

Сцена зустрічі-знайомства головних героїв у вагоні за аналогією до «Покладів золота» служить зав'язкою: «Я гадаю, що можу розпочати мою історію від знайомства з професором Матуром...

Це знайомство з професором Матуром сталося на пероні марсельського вокзалу. Ні, саме знайомство відбулося не на пероні... А проте я й сама не знаю, як уважати те, що відбулося на пероні, за знайомство чи ні» [5, 5].

Часовий показник – слово «почати» – вже підказує функцію мотиву зустрічі. Невіддільним є початок розповіді Івонни від простору, де все і почалось – «марсельського вокзалу». Надалі простір звужується: «Отже, все ж таки, чи можна це назвати знайомством з нею [рибкою Матуром. – Ю.Г.]? Ні, справжнє, офіційне знайомство сталося трохи згодом. І сталося воно значно простіше та спокійніше...

... коли в дверях нашого купе з'явилась раптом знайома темно-сіра постать у каскетці, мені стало так приємно, що я навіть не почула, що вона мені сказала, й почала тихо сміятись. Та вмить, згадавши, на щастя, про пацання ногами, я страшенно напружилась і зробила серйозну міну. І тут же похопилась і швиденько вийшла до добродія в коридор, боячись, щоб він не образився і не пішов собі геть...» [5, 15].

У хронотопі цієї зустрічі важливу роль відіграв мотив впізнавання, який і спричинив подальший швидкий розвиток подій. Спочатку зустріч «затягувалась» ваганнями героїні, яка міркувала, де насправді відбулось знайомство – на пероні чи пізніше у вагоні, що лише створювало інтригу, напружувало увагу читача, «роздратовувало» його уяву. Згодом, після впізнавання «темно-сірої постаті» (інфернальний мотив і мотив маски), темп подій пришвидшився, авантюрний час активізувався («вмить», «похопилась», «швиденько»), а простір звузився до порогу дверей («коли в дверях»), які стали своєрідною межею, переходом з одного світу в інший – зі світу минулого героїні, побуту її життя у рідному місті, країні, у світ теперішній, новий, де діють нові правила, будуть нові зустрічі, ігри, маски, впізнавання-невпізнавання, зустрічі-прощання тощо. Сам топос вагону є перехідним місцем, і люди заходять до нього з метою дістатись до чогось іншого, знайти щось нове або повернути втрачене.

Прикметною є психологічна реакція героїв на зустрічі одне з одним: кожному з них супроводжує сміх – то «тихий» Івонни, то веселий – Матура:

«... Мені була приємна зустріч з професором... приємно, що мене завели просто до кабінету, позбавивши очікування в залі, мов пацієнтки. Приємно, що коли я ввійшла до кабінету, професор рвучко підійшов до дверей, простягаючи до мене руки.

... Професор посміхнувся...

Чи то в очах, чи в павутинці посмішки, чи ще в чомусь я відчула якась напруження...» [5, 90-93].

У хронотопі цієї зустрічі присутній чіткий поділ простору на «ваше» (чуже) («Гарно тут у вас!») і «моє» («моїх «благеньких товаришів»), темп часу пришвидшений, але логічно послідовний («позбавивши очікування», «коли я ввійшла», «рвучко», «нарешті», «ніжно», «ніжно взявши», «ніжно поклав», «після того»), а зустріч супроводжується посмішками, які є засобом експресії, способом вияву оціночного ставлення, передачі психологічного стану героїв, свідомість і поведінка кожного з яких – окремий хронотоп. Інфернальні мотиви, які виявляються в описі одягу, кольористиці ще чіткіше розмежовують простір на «низ» і «верх», тілесне і духовне, підсвідоме і свідоме, а рухи героїв, фізичний контакт у контексті хронотопу зустрічі, впізнавання-невпізнавання є одним з необхідних моментів фамільярності. Як зазначав М. Бахтін, «вступ у зону фізичного контакту, у зону володіння мого тіла, де можна доторкнутись руками... В цій зоні розкриваються усі сторони предмета, не тільки його зовнішність, але його нутро, його глибина. Це зона просторово-часова» [3, 81].

Цікавою особливістю хронотопу зустрічі у романах Винниченка є детальний опис приміщень, кожне з яких є ніби мікромоделлю внутрішнього «я» героя.

Як уважає В.Тюпа, кімнату, пансіон, країну, в якій відбувається дія, можна назвати «зовнішніми хронотопами зустрічі» [12, 78]. У «Покладах золота», «Лепрозорії» (як, між іншим, у «Сонячній машині» і «Новій заповіді») дія відбувається за кордоном, за межами бажаного хронотопу втраченої України-раю. Це Франція і Німеччина, пансіон і розкішні будинки знаті, в яких час розмитий і означений лише кризь експресію дій і думок героїв.

Водночас творам властивий внутрішній хронотоп зустрічі, який виявляється у Винниченкових героїв на кількох рівнях: зустріч «моєї» свідомості зі свідомістю гостя, «чужою» свідомістю; зустріч чоловічої і жіночої свідомості; зустріч наукового типу мислення і художнього. Такий внутрішній кількарівневий хронотоп може стати цікавим об'єктом для аналізу Винниченкових творів.

Фактично хронотоп зустрічі у детективних романах Винниченка виконує сюжетно-композиційні функції зав'язки, розвитку дії, кульмінації і розв'язки. Для авантюрного часу цих романів лейтмотивом є мотив зустрічі, в хронотопі якої важливого значення надається елементам експресії: дія, слово, жест, які, за спостереженням Бахтіна, «отримують практично-побутове, сюжетно-прагматичне й раціональне осмислення, виконують ще одну важливу функцію: вони виражають індивідуальну душу, її глибини» [2, 97], допомагають виявити ставлення автора до героїв, ситуацій, дають змогу дослідити сферу авторського психологізму. Мотив зустрічі переплітається з мотивами прощання,

впізнання і невпізнання, знайдення і втрати, які, за М. Бахтіним, є схожими за цілісністю просторово-часових визначень [3, 248], а також мотивами гри, маски, сміху, котрі залишаються цікавим об'єктом для ґрунтовних наукових досліджень Винниченкових детективів останнього періоду.

1. *Баран Г.* Роман-пантопія Володимира Винниченка «Сонячна машина»: проблематика, особливості поетики / Г.Баран – Дрогобич: Вимір, 2001. – 194 с. 2. *Бахтин М.* Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. Бахтин – М.: Худож. лит., 1975. – С.234-408. 3. *Бахтин М.* Дополнения и изменения к Рабле // Бахтин М. Собрание починений / М. Бахтин – Т.5. Работы 1949-1960 гг.– М.: «Русские словари», 1997. – С.80-130. 4. *Введение в литературоведение.* Литературное произведение: Основные понятия и термины: Учеб. пособие / Под ред. Л.В.Чернец. – М.: Высш. шк.: Академия, 1999. – 556 с. 5. *Винниченко В.* Лепрозорій: роман / В. Винниченко; післямова Г. Сиваченко. – К.: Знання, 2011. – 382 с. 6. *Винниченко В.* Поклади золота: роман / В. Винниченко.– К.: Книга Роду, 2008. – 256 с. 7. *Литературная энциклопедия терминов и понятий* / Под.ред. А.Н. Николюкина. Институту научн. информации по общественным наукам РАН. – М.:НПК «Интелвак», 2001. – 1600ст. 8. *Литературный энциклопедический словарь* / Под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с. 9. *Літературознавча енциклопедія: У двох томах* / Ю.І. Ковалів – Т.1.– К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с. 10. *Літературознавча енциклопедія: У двох томах* / Ю.І. Ковалів. – Т.2. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. 11. *Сиваченко Г. М.* Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський метароман Володимира Винниченка: текст і контекст / Г.М. Сиваченко — К.: Видавничий дім Альтернатива, 2003. — 280с. 12. *Тюпа В.* Аналітика художественного (введение в литературоведческий анализ) / В. Тюпа. – М.: Лабиринт, РГГУ, 2001. – 192 с.

*Марина Єщенко,
здобувач*

ІСТОРИЧНЕ ТЛО ЯК СКЛАДНИК ПОЕТИКИ АБСУРДУ В НОВЕЛІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «СВЯТЕ СІМЕЙСТВО»

У статті досліджуються особливості змалювання історичного тла як елемента поетики абсурду у сучасній новелістиці. Проаналізовано абсурдистський варіант трактування історії у творі Юрія Винничука «Святе сімейство».

Ключові слова: абсурд, історія, Юрій Винничук, новела.

В статье исследуются особенности изображения исторического фона как элемента поэтики абсурда в современной новеллистике. Проанализировано абсурдистский вариант истолкования истории в произведении Юрия Винничука «Святое семейство».

Ключевые слова: абсурд, история, Юрий Винничук, новелла.

In this article are researched specific features of usage of the historical background as element of poetic of absurd in modern novelistic . The absurd variant of interpretation of history is analyzed in terms of novel by Yuriy Vynnychuk «Saint family».

Keywords: absurd, history, Yuriy Vynnychuk, short story.

Література абсурду своєю появою завдячує історичним процесам, на тлі яких вона виникла. Соціальні зміни, панування тоталітарних режимів, руйнування старих традицій і моралі в середині ХХ ст. ставили людину перед